

Sabina Fati scrie analize și comentarii pentru Deutsche Welle. A condus departamentul românesc al Radio Free Europe/Radio Liberty și a fost redactor-șef adjunct la *România liberă*. În 2004 a obținut titlul de doctor în istorie cu o teză despre Transilvania la Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, sub îndrumarea profesorului Alexandru Zub. Cel mai recent volum al său este *Călătorie pe urmele conflictelor de lângă noi: Kurdistan, Irak, Anatolia, Armenia*, Humanitas, București, 2022.

A mai scris *Ocolul Mării Negre în 90 de zile: Șapte țări, opt granițe și o lovitură de stat în prime-time*, Humanitas, București, 2016; *Singură pe Drumul Mătășii: 80 de zile, 15 000 km, 2500 de ani de istorie*, Humanitas, București, 2015; *Transilvania, o provincie în căutarea unui centru: Centru și periferie în discursul elitelor politice din Transilvania, 1892–1918*, 2007; a participat cu analize în mai multe volume colective.

Sabina Fati

**Cine râvnește
la Gurile Dunării?**

O călătorie pe timp de război în Delta extinsă

Transnistria

Ucraina

Basarabia

România

cu fotografiile autoarei

HUMANITAS

Redactor: Bogdan Nicolau
Coperta: Angela Rotaru
Harta: Mihail Coșulețu
Tehnoredactor: Manuela Măxineanu
Corectori: Luminița Drăgan, Cristian Negoită
DTP: Radu Dobreci, Dan Dulgheru

Tipărit la Artprint

© HUMANITAS, 2024

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

Fati, Sabina

Cine râvnește la Gurile Dunării?: O călătorie pe timp de război
în Delta extinsă: Transnistria, Ucraina, Basarabia, România /
Sabina Fati. – București: Humanitas, 2024

ISBN 978-973-50-8628-2

821.135.1

91

EDITURA HUMANITAS

Piața Presei Libere 1, 013701 București, România

tel. 021/408 83 50, fax 021/408 83 51

www.humanitas.ro

Comenzi online: www.libhumanitas.ro

Comenzi prin e-mail: vanzari@libhumanitas.ro

Comenzi telefonice: 0723 684 194

Anei, care mi-a schimbat viața
și perspectiva asupra timpului

„Centrul de greutate al lumii nu e nici pe Elba,
nici pe Adige, este la granițele Europei, pe Dunăre.“
— Talleyrand

Ale cui sunt Gurile Dunării?

Întrebarea de care depinde întregul viitor al păcii și al politicii omenirii este aceasta: este actualul război o luptă pentru o pace justă și sigură, sau doar pentru un nou echilibru al puterii? [...] Trebuie să existe nu un echilibru al puterii, ci o comunitate a puterii; nu rivalități organizate, ci o pace organizată.¹

DORMEAM ÎN PATUL DE SUS, într-un hotel aflat lângă portul dunărean Izmail, când totul a început brusc să se zgâlțâie și o explozie infernală aproape că m-a aruncat afară din sacul de dormit. Era trecut de două noaptea și abia adormisem, încercând să fac abstracție de sforăielile celor doi muncitori care se cazaseră cu o zi înainte și imaginându-mi cum ar fi fost dacă toate celelalte paturi ar fi fost ocupate de zdrahoni horcăitori și greu mirositori. E un hotel de patru stele care ocupă o clădire în stil monumental, construită de administrația românească în anii '20 ca să fie colegiu tehnic. Doar una dintre încăperi funcționa în regim de hostel, cu 12 paturi supraetajate. Mă dau jos cu încetinitorul și mă ghemuiesc în patul gol de dedesubt, culegând în grabă pantalonii cargo lăsați la picioarele patului. Nu de alta, dar dacă unda de șoc se mărește să nu cad de foarte sus. Am gura uscată și fiori reci pe șira spinării. Îmi amintesc de o glumă cinică din perioada Războiului Civil din Spania, folosită de Hemingway: „Va trebui să iei moartea ca pe-o aspirină“. Îmi spun că nu e cazul să fiu dramatică și că bubuiturile de-afară nu par să se apropie. Totuși, nici nu dau semne să se oprească prea curând. Mă îmbrac, îmi caut bocancii și îi încălț fără ciorapi. Nu e curent electric, rucsacul nu e chiar lângă mine și nici n-are rost să mă apuc să-mi caut hainele, cu toate că nopțile de sfârșit de septembrie sunt deja reci. În sfârșit, se trezesc și cei doi colegi de cameră. Primul dintre ei, lung și slab, fuge afară în șlapi și boxeri. Celălalt se duce desculț spre geam. Îi văd chelia strălucind

în noapte și dincolo, prin geam, luminile incendiilor provocate de explozii. Noaptea se luminează și se colorează ca un șemineu uriaș unde ard cu pocnituri lemne foarte uscate peste care cineva tot toarnă benzină. N-ar trebui să merg afară, ci mai degrabă să cobor în subsol, dar spectacolul de dincolo de geam nu mă lasă. Mă sperie și mă atrage în același timp. Stau pe marginea patului, îmi pipăi cu mâna pașaportul din buzunarul lateral al pantalonilor, banii și cardul din portofelul atârnat la gât. Mă urnesc într-un târziu, îmi iau rucsacul mic în care îmi țin computerul și caietul cu notițe și mă pregătesc să ies. Flăcările par îndepărtate, dar exploziile sunt niște tunete care se tot apropie. Din cer cad mingi arzânde și din bezna camerei, printre perdele, par ochi de foc clipind grăbit. Colegul de cameră filmează concentrat și fascinat în același timp, stând doar în chiloți, ca și cum ar fi la un spectacol de artificii și contează doar să nu miște imaginea pe care o înregistrează. S-a obișnuit cu atacurile nocturne. Sau poate a băut prea mult în seara asta. Îmi spune că nu se întâmplă nimic, să stau pe loc, că rușii nu bombardează clădiri civile. Îi răspund că nu m-aș baza deloc pe bunele lor intenții și nici pe precizia dronelor iraniene pe care le folosesc. Omul vrea să mă convingă cu argumente că e mai bine să stau acolo, într-un moment în care lumea se duce în pivniță sau în alte adăposturi, după instrucțiunile primite pe telefoanele mobile. Uneori e mai bine să stai pe loc decât să fugi pe scări în jos și să te înghesui cu alții, îmi mai zice.

AVEAM SĂ-MI DAU SEAMA CURÂND că nu era neapărat vorba despre filozofia încremenirii în fața pericolelor practică de secole în această parte a lumii, ci despre contemplarea lor sau chiar despre aplaudarea secretă a atacurilor inamice. Invazia rusă în Ucraina începând cu februarie 2022 nu a fost percepută peste tot în Bugeac, regiunea pentagonală delimitată de Prut, Dunăre, Nistru și Marea Neagră, ca o agresiune inamică. În vreme ce mulți tineri din zonă luptau pe front în condiții dure împotriva invadatorilor, unii rămași acasă vedeau în războiul

declanșat de Moscova doar o pedeapsă a *fratelui mai mare*, iar alții așteptau pur și simplu venirea rușilor pentru refacerea unei lumi pe care au cunoscut-o ei sau părinții lor în perioada sovietică, un dor mai degrabă irațional după un timp dur, stabil în rosturile lui elementare, în care libertatea era un vis de neatins.

În vreme ce ei nu se puteau descotorosi de vechea himeră a imperiului dispărut, trecutul s-a întors în mod neașteptat și rușii au început să le bombardeze porturile, pentru că Dunărea și-a recăpătat importanța strategică odată cu blocada din Marea Neagră. Așa că navele ucrainenilor au luat drumul fluviului pentru a evita să fie lovite de dronele rusești, și atunci Moscova a început să bombardeze porturile. Reni, Izmail, Kilia au fost atacate nopți în șir. Ploaia de drone rusești a ajuns până în Delta românească, acolo unde brațele și canalele se împletesc în curbe complicate, iar hărțile trasează neclar frontierele, dând naștere la ambiguități, favorizând trădările și lașitățile.

Războiul ruso-ucrainean, extins nu doar prin efectele lui economice și geopolitice până la Gurile Dunării, ci și prin evoluțiile militare, a adus cu el spectrul precarității, al neliniștilor istorice din ultimii 2.500 de ani. Privind hărțile, tratatele internaționale și expansiunea rusă, s-ar putea să nu fie prea clar cine stăpânește și mai ales cine poate apăra Gurile Dunării. Ale cui sunt? Ce vor locuitorii zonei? Ce-ar face dacă ar veni rușii peste ei? S-ar bate? Ar fugi? Sau ar rămâne pe loc și ar aștepta să vadă cine câștigă pentru a-și alege tabăra?

Pentru a înțelege mai bine ce se întâmplă în toată regiunea, cum arată războiul aici, cât de traumatizați sunt oamenii, cum văd nenorocirea care s-a abătut asupra țării lor, cât de greu le e și cum li s-a schimbat filozofia supraviețuirii, am plecat la finele lunii septembrie 2023 într-o călătorie la Gurile Dunării care cu tot cu terminațiile lor geografice și istorice se extind în Ucraina până dincolo de Cetatea Albă spre Odesa, în Republica Moldova dinspre Cahul în sus, spre Găgăuzia și aproape toată Transnistria, iar în România cuprind întreaga Deltă. Am trecut însă și

prin Slava Rusă, un sat din apropiere, care își menține acest nume indiferent de regim, și m-am oprit la una dintre ultimele leprozerii din Europa, aflată lângă Isaccea. Jumătate din călătorie am făcut-o în septembrie și octombrie. Pe urmă am avut un accident despre care voi povesti mai târziu și care m-a ținut în casă o perioadă destul de lungă. Așa că abia în martie 2024, pe un frig cumplit, am reluat drumurile în Deltă și dincolo de ea.

Am văzut regiunea aproape în toate anotimpurile, de la toamna aurie la primăvara plumburie, Dunărea are mereu aceeași culoare tulbure între nuanța mълului și cea a petrolului. Chiar când cerul senin de vară se oglindește în fluviu, chinurile prin care pare că trece apa o mențin pământie, parcă lipsită de viață, cu toate că în jur stuful crește înalt, sălciile se contorsionează ca într-o poveste fantastică, păsările se bălăcesc și uneori, foarte rar, pe câte un canal retras, cu o barcă silențioasă poți vedea nuferi și pești. În Vilkovo, pe partea ucraineană a Deltei, numită Veneția Dunării sau Veneția Ucrainei, canalele care făceau legătura între străzile și casele cartierului vechi au secăt. La Izmail, de unde turcii și tătarii au plecat de mult, am văzut clădirile administrative ale portului pe jumătate căzute din cauza bombardamentelor rusești. La Reni, portul tinde să redevină ce era în perioada sovietică, unul dintre cele mai folosite, dar orașul e prăfuit și trist. Pe partea românească doar Sulina rămâne un port important, orașul se comprimă iarna, se umple de tristețe și nostalgie după ceea ce era odată, când femeile din familiile bune se îmbrăcau de la Paris, balurile erau regulate, băncile internaționale își deschideau filiale aici și exista o sincronizare cu marile porturi europene. Peste tot în localitățile de la Gurile Dunării sunt tradiții similare, mâncăruri asemănătoare, obiceiuri comune, iar alcoolul e omniprezent. Cum îmi spunea un profesor de liceu retras la Chilia, „după bere, cea mai consumată băutură e spirtul“. Am văzut în toate locurile pe unde m-am oprit, încă de la primele ore ale dimineții, bărbați, uneori și femei, care beau tărie. Un vechi

letopiseț rusesc vorbește despre legătura dintre veselie și băutura, ceea ce i-ar fi îndemnat să nu aleagă islamul atunci când au hotărât ce religie să aibă. De fapt, taxele pe alcool au adus mereu venituri vistieriei țării și senzația de libertate consumatorilor:

„În perioada sovietică, nomenclatura bea în vilele de protocol pentru a-și demonstra loialitatea față de regim, intelighenția se îmbăta în bucătăria de acasă pentru a-și arăta aversiunea față de acesta, iar muncitorii se făceau criță la fabrică prin ganguri pentru a-și demonstra indiferența totală față de regim. Tuturor le reușea acest lucru deosebit de bine.”²

Acest rezumat al eseistului rus Artiom Troițki e valabil pentru întreaga regiune și nu e sigur că are legătură cu regimul politic, clima, problemele sociale sau cu o dependență veche transmisă din generații în generații, dinainte de Petru cel Mare, când cazacii zaporozjeni și cei de pe Don au fugit de urgență de autorităților refugiindu-se prin satele de la Gurile Dunării pentru a-și putea practica vechea religie. Ucrainenii și rușii care s-au opus reformei patriarhului Nikon la mijlocul secolului al XVII-lea au devenit adepții ritului vechi. Marele Sinod Ortodox de la Moscova din 1666–1667 i-a condamnat și i-a anatemizat. Staroverii (*староверы*), adică vechii credincioși, cei care au ținut la fidelitatea față de ritul anterior, au fost urmăriți și condamnați la moarte, satele și bisericile lor au fost arse. Urmașii celor care au scăpat s-au așezat la marginea imperiului, inclusiv aici, în această regiune rămasă între timp o periferie a Europei. Am întâlnit în Deltă ortodocși pe stil vechi, ucrainenii și rușii lipoveni, care privesc cu admirație invazia Rusiei în Ucraina, dar și mulți pe care nu-i interesează deloc sau doar joacă nepăsarea.

În această parte a lumii Delta Dunării nu este doar Delta, ca în *Delta blues*-ul lui Muddy Waters, unde totul e doar despre iubire, tristețe și greutățile zilei. Aici și în vreme de pace se schimbă frontiere, se adâncesc canale, se modifică geografia,

uneori datorită forțelor naturii, alteori oamenilor. N-au existat prietenii de lungă durată la Gurile Dunării, dar au fost multe războaie care au mutat regiunea dintr-un buzunar al unui imperiu în buzunarul celuilalt, pentru că cine controla vărsarea fluviului în mare putea controla magistralele comerțului Europei Centrale cu Orientul, apoi, după cum spunea istoricul român Gheorghe Brătianu, „ce sunt Strâmtoarele altceva decât o prelungire a Gurilor Dunării”? Din punctul lui de vedere, întreg spațiul de securitate al regiunii pontice e definit de trei puncte strategice: i) intrarea Bosforului și, în general, sistemul Strâmtoarelor deschid orizontul Mării Negre, care e o mare închisă; ii) Crimeea, care, prin porturile ei naturale și prin „bastionul ei maritim” înaintat în mare, „este evident o poziție stăpânitoare pentru tot complexul maritim de aici. Cine are Crimeea poate stăpâni Marea Neagră. Cine n-o are n-o stăpânește”; iii) Gurile Dunării, pentru că sunt un punct nodal de trecere între drumul fluviului și Strâmtoare.³

Din analiza de acum aproape o sută de ani a celui mai important istoric al Mării Negre rezultă că Rusia continuă să domine spațiul pontic după ce a anexat Crimeea de la ucrainenii în 2014. O făcea și înainte de la Sevastopol, unde își păstrase cea mai importantă bază militară maritimă, dar nu stăpâna strâmtoarea Kerci și nici toată peninsula. Încrederea Occidentului în *pacea eternă* l-a făcut complice la această anexare în fața căreia nu s-a opus; nu a înțeles ce urmează nici după ce hackerii ruși s-au infiltrat la Pentagon, la Casa Albă, la Departamentul de Stat, au bombardat cu date false referendumul pentru Brexit, au spart rețeaua energetică americană, s-au amestecat în alegerile din SUA în 2016, în scrutinul din Franța din același an, în politica Agenției Mondiale Antidoping, la Olimpiade.⁴ După începerea războiului au fost scoase la iveală rețele întregi ale spionajului rus care împânziseră Europa și NATO și vulnerabilitățile rămase netratate în Occident. Câțeva sute de spioni ruși au fost totuși expulzați din statele NATO și UE, dar serviciile secrete rusești și-au revenit.

Președintele ucrainean Volodimir Zelenski a declarat la începutul anului 2024 că Rusia a reușit să pună mâna pe planurile contraofensivei ucrainene chiar înainte ca aceasta să înceapă. Apoi, difuzarea pe canalul comercial Webex la 1 martie 2024 a discuției de 38 de minute între doi înalți ofițeri germani care discutau ipoteza unei livrări către Kiev a rachetelor Taurus cu rază lungă de acțiune a scos în evidență că rușii continuă să se infiltreze, să urmărească atent pregătirile Vestului și eventual să fie cu un pas înainte. Rețelele informative sunt prioritare pentru Moscova, de aceea, după expulzările în masă ale agenților proprii, acum se bazează pe cetățenii străini. O analiză a Royal United Services Institute din Londra⁵ arăta cum serviciul rus de informații militare, GRU, și-a reformat managementul operațiunilor pentru a îmbunătăți fiabilitatea și evaluarea informațiilor, recrutează noi profiluri, uneori prin intermediul companiilor-paravan și în tradiția informatorilor *ilegali*, iar acești recruți nu au nici o legătură din trecut cu organisme oficiale, ceea ce îi face greu de identificat de către contraspionajul occidental. Unii sunt angajați din rândul studenților străini, din Balcani, Africa sau chiar America Latină. Dincolo de colectarea clasică de informații sensibile, obiectivul este, potrivit experților britanici, destabilizarea societăților europene, slăbirea sprijinului pentru Ucraina și dezbinarea aliaților.

Uneori, destabilizarea unor regiuni din Ucraina, din Republica Moldova, dar și din statele NATO e mai simplă decât pare. Regiunea Bugeacului e doar un exemplu de permeabilitate, pentru că Imperiul Țarist i-a încurajat să se așeze aici pe bulgarii și găgăuzii refugiați din Imperiul Otoman, dar și pe coloniștii germani, francezi, elvețieni, olandezi, pe care i-a invitat să se instaleze în schimbul unor terenuri generoase. Cu toții au primit pe termen lung o serie de facilități pentru a deveni fideli Rusiei, inclusiv scutiri de impozite și de serviciu militar. „Colonizarea este adevărul de bază al istoriei ruse“, scria istoricul Vasili Kliucevski (1841–1911)⁶. În acest fel imperiul a ținut sub

control noile teritorii cucerite de la otomani, inclusiv Bugeacul, intrat în componența Imperiului Țarist în 1812. Granițele au rămas însă flexibile până în ziua de azi, când brațul Chilia a rămas în proprietatea Ucrainei, după ce prim-ministrul României, Petru Groza, l-a cedat Uniunii Sovietice fără să tresară, dimpreună cu Insula Șerpilor, la o întâlnire cu Stalin din 1948. Aproape 50 de ani mai târziu negocierile par să fi avut aceeași turnură, de data aceasta între Ucraina și România: un ministru de externe român, care a privit mai mereu spre Moscova, a repetat fără prea mult efort cedările din perioada lui Stalin.

Rusia a crezut mereu că Gurile Dunării și Marea Neagră vor rămâne în terenul ei de joc, direct sau indirect. Abia după ce Ucraina a încercat saltul ultim în barca Occidentului, Moscova a început să facă planuri paralele pentru a recuceri ceea ce era pe vremea imperiului Novorossia, regiunea care includea întreg litoralul nordic al Pontului Euxin până la vărsarea Dunării în mare. Pe această fâșie, ca în mai toată Ucraina, scria fostul director al Departamentului rus din Radio Free Europe/Radio Liberty, Andrei Șarii, „ia naștere un tip deosebit de identitate națională ucraineană rusofonă legată nu numai de lozincă politică actuală, ci și de subtilitățile concepției personale despre lume“. Din punctul lui de vedere, crizele au accelerat acest proces, ceea ce înseamnă că cel puțin filozofia Bugeacului va fi mai accentuată, mai ales din pricina eterogenității sale:

„Memoria victoriei răsunătoare a lui Suvorov este amestecată cu tradițiile ascetice ale staroverilor, cu poveștile pescărești despre Dunărea ocrotitoare, cu eposul sovietic al eliberării și reconstrucției, cu noile motive ale independenței Ucrainei și cu impulsul puternic al conflictului dintre Kiev și Moscova.“⁷

Poate vechiul Bugeac împărțit între Ucraina și Republica Moldova să scape de influența rusă? Va rupe Occidentul această bucată de pământ? Vrea Vestul să salveze periferiile estice ale Europei? La 30 de ani după căderea Uniunii Sovietice,

nord-estul Mării Negre, deși era sub jurisdicția Ucrainei, continua să păstreze legături foarte strânse cu Rusia, într-o ecuație care nu era chiar atât de inofensivă pe cât părea. În continuare, majoritatea populației din această zonă merge la bisericile care aparțin de Patriarhia Moscovei și vorbește rusește. Plăcile tectonice ale zonei sunt într-o perpetuă mișcare, producând adesea mici cutremure în favoarea Rusiei. Găgăuzia, regiunea autonomă a Republicii Moldova, amenință cu ieșirea de sub umbrela Chișinăului și rămâne, conform tradiției sale, în trea Rusiei. Transnistria cere să se lipească de Federația Rusă, dar mulți dintre cetățenii ambelor regiuni rusofone au cerut și au primit pașapoarte românești, inclusiv liderii lor.

Moscova investește mult în propagandă și agenți de influență în toate statele Uniunii Europene și NATO, în așa fel încât nu doar să creeze o masă critică printre cetățenii europeni, care să relativizeze războiul, ci și să convingă cât mai multe guverne să oprească finanțările și ajutoarele militare către Ucraina. Dronele aruncate în porturile dunărene ucrainene ori scăpate din greșeală pe teritoriul României sau Poloniei fac parte însă din războiul fierbinte care omoară oameni și care-și mărește raza de acțiune, extinzându-se sub discursurile interminabile ale Occidentului, altminteri incapabil să reacționeze unitar și eficient.

Cuprins

Ale cui sunt Gurile Dunării?	9
Dronele, sufletele moarte și diplomația Bulgakov	18
Orlivka: ceaiul imperial rusesc, despre „cei născuți în luptă“ și cât de mare e corupția de război	28
Reni: autobuzul plin de femei și prorușii obligați să-și înghită protestele	44
Gurile Dunării: istorie cu dus și întors. Ce lecție se poate învăța după cei 300 de ani de războaie duse de Rusia pentru cucerirea Deltei, Crimeii și Strâmtoarelor	59
Izmail	71
Kilia: de la cetatea lui Ștefan cel Mare la Putin și fantezia lumii ruse	90
Vilkovo: Veneția Estului și <i>holodet</i> de sturion din paharele de șampanie	103
Cetatea Albă sau Bilhorod-Dnistrovskii. E limba ucraineană mai veche decât cea rusă? Bătălia dintre <i>soft power</i> și neopăgânism	113
Odesa.	135
Întoarcerea, micile Odese românești și cum o fractură de metatarsian m-a ținut captivă aproape jumătate de an	162
Când și cum a pierdut România brațul Chilia: cui îi pasă?	165

Periprava: de la complicitate la intimitate	184
C.A. Rosetti: dispensarul murdar și mic față în față cu noua catedrală uriașă	201
Sulina: cum a dispărut Europolis și de ce se contractă orașul . . .	205
Insula Șerpilor și Pacea Potemkin	224
Sfântu Gheorghe: caviarul și mitul promisiunii americane că NATO nu va înainta „nici un centimetru spre Est“	238
Cum au supraviețuit cazacii zaporojeni din Delta Dunării	250
Se scufundă Sfântu Gheorghe?	259
Tulcea: influența Rusiei și raiul spionilor între Dunăre și cetatea cu nume celtic	262
Orașul tăcut și cum pot fi războaiele pozitive	269
Secta eunucilor: cum au ajuns scopiții birjari la București și ce cadou i-au dus reginei Maria	279
Sabotare, trădare și vechi loialități la Gurile Dunării. Capcana Ialta poate reveni?	283
Slava Rusă, satul de la Gurile Dunării și cetatea abandonată de romani	291
Mănăstirea Uspenia, Slava Rusă	296
Mănăstirea Vovidenia, Slava Rusă	299
Leprozeria din Tichilești: cum trăiești când părinții tăi sunt doi leproși	306
Brăila	316
Brăila, pe linia directă a Porții Focșanilor prin care rușii pot ajunge la București în 24 de ore	326
Comrat, capitala Găgăuziei	331
Tiraspol, capitala Transnistriei	341
Tighina sau, în turcește, Bender: permanența rușilor	361
Republica Moldova, Cahul	371

Galați	384
Poeta, marele port și orașul captiv: de ce a fost vândut combinatul la prețul unui fotbalist	390
Canalul Dunăre–Marea Neagră	398
În loc de concluzie. Cine amenință Gurile Dunării și în favoarea cui înclină balanța	403
<i>Mulțumiri</i>	413
<i>Note</i>	415